[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

بررسی نقش تزیینات در ارتقای کیفیت فضایی خانه‌های سنتی یزد"براساس مطالعه موردی خانه شفیع‌پور یزد"

حسین مهدوی‌پور **، علی اکبر شریفی مهرجردی ***، مریم اسلامی نصرت‌آبادی ****

تاریخ دریافت مقاله: 1391/11/01
تاریخ پذیرش مقاله: 1396/02/26

چکیده

یکی از عناصر کیفیت‌دهنده به فضاهای سکونتی در دوره‌های مختلف تزیینات بوده، که به اشکال متفاوتی تجلی یافته است. معماری در ادوار گوناگون محملی جهت حضور هنرهای گوناگونی مانند خوشنویسی، گچبری، آینه‌کاری، نقاشی و ... بوده است. این هنرها نقش مهمی در کیفیت‌دهی به فضای های مسکونی داشته‌اند. بر این اساس است که امروزه آثار بسیاری از هنرمندان بنام کشور در بدنه بناهای تاریخی به یادگار مانده است. امروزه رویکردهای مختلف معماری و تزیینات باعث جدا شدن این هنرها شده و درنتیجه نقش هرکدام از آن‌ها در کیفیت‌دهی به فضا از یکدیگر تفکیک و کم‌رنگ گردیده است. در این رابطه سوالی که مطرح می‌شود این است که تزیینات در گذشته چه نقشی در کیفیت‌دهی به فضاهای سکونتی ایفا می‌نموده است؟ و پیرو این سوال، سوال دیگری مطرح است که آیا می‌توان رابطه‌ای بین تزیینات و معماری جستجو کرد؟

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی، تحلیلی و پیمایشی با بررسی جایگاه تزیینات در یک مصداق معماری گذشته تلاش دارد رابطه تزیینات و کیفیت فضای معماری را شناخته و معرفی نماید. این امر مهم با مطالعه میدانی و در نظر گرفتن خانه شفیع‌پور یزد به‌عنوان یک مصداق ارزشمند، به مطالعه نقش تزیینات به‌خصوص نقاشی در کیفیت فضاها و شیوه حضور این هنرها در فضاهای مختلف آن پرداخته و در ادامه با بررسی تزیینات موجود در فضاهای این خانه به دسته‌بندی انواع تزیینات به‌کار رفته در آن و توصیف هر کدام می‌پردازد.

پژوهش حاضر یک نظام از شکل مواجه شدن با تزیینات جهت طراحی فضا را بیان کرده و جایگاه تزیینات در فضای معماری را تبیین می‌کند. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که تزیینات در کیفیت فضای معماری نقش مهمی داشته که مهمترین نقش آن بالا بردن صفات کیفی فضاست. همچنین دارای مولفه‌های مهمی است که در مسیر فرایند طراحی معماری جهت خوانایی و هویت‌دهی به فضاها نقش اساسی دارند و طراحان باید به نوع تزیینات و میزان آن متناسب با فضا توجه نمایند. امید است نتایج حاصل از این مقاله مورد استفاده طراحان و هنرمندان قرار گیرد.

واژگان کلیدی: تزیینات، کیفیت، فضای سکونتی، ادراک فضا، خانه شفیع‌پور یزد.

* استادیار، عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد، ایران.
** استادیار، عضو هیئت علمی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد، ایران.
*** کارشناس‌ارشد معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه یزد، ایران. maryam.eslami.n@gmail.com

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

مقدمه

در گذشته هنر به‌عنوان تأمین کننده نیازهای روانی و «حس زیبایی»(رید، 1386: 2) انسان در محیط زندگی وی وارد می‌شده است. در دوران مدرن تزیین از معماری جدا شده و هنرهای مختلف از همدیگر تفکیک شده‌اند. تا آنجا که تزییناتی مانند نقاشی به‌صورت تابلو یا پرده‌های مستقل از کالبد معماری مطرح می‌شوند. لذا زمینه لازم جهت حضور اثر هنری در معماری مهیا نیست.

مشاهده آثار گذشته معماری در سرزمین‌های مختلف نشان می‌دهد که معماری در گذشته با هنرهای بسیاری آمیخته و ترکیب می‌شده است، به‌طوری‌که بناهای گذشته مجموعه‌ای از شاهکارهای هنری می‌باشند. در سبک‌های مختلف معماری مثلاً باروک یا آرت‌نوو عناصر تزیینی و ساختاری در یکدیگر ذوب شده‌بودند. حتی عناصر سازه‌ای به ترتیبی تغییر فرم یافته بودند که علاوه بر حفظ عملکرد فیزیکی خود نقش عنصر تزیینی را نیز ایفا می‌نمودند (گروتر، 1386: 508-507). تزیینات در ایران نیز پرکاربرد بوده است. بناهای مهم همه اعصار در ایران اغلب به رنگ، نقاشی‌های دیواری، گچبری‌های برجسته یا طرح‌های بدیع آجرچینی و کاشی‌کاری مزین هستند و ارتباط نزدیک و متقابلی بین همه هنرهای ایران با یکدیگر وجود دارد (پوپ، 1382: 133-132). پیشینیان ما بدنه مساجد جامع، کلیساها، کاخ‌ها و خانه‌های خود را با هنرهای متنوع تزیین می‌کردند و هنرمندان در خدمت طراحی فضا بوده‌اند. در این گونه فضاها وحدت هنرها دیده می‌شود. با توجه به این تفاوت‌ها بین رابطه معماری و هنر در گذشته و امروز، و برای جوابگویی به سوالاتی مانند: «آیا تزیینات در کیفیت فضاهای سکونتی نقشی داشته‌اند؟»، نگارندگان با استفاده از روش تحقیقی که در ادامه شرح داده می‌شود به بررسی نقش در کیفیت فضاهای مسکونی می‌پردازند.

چارچوب تحقیق

هدف این مقاله، ارزیابی نقش تزیینات به‌خصوص نقاشی دیواری در کیفیت‌بخشی به فضاهای سکونتی می‌باشد. در این رابطه سوالاتی مطرح می‌شود از جمله اینکه، آیا تزیینات در کیفیت فضا نقشی داشته‌اند؟ و یا، نظام حضور آثار تزیینی در معماری چگونه بوده است؟ برای پاسخ به این دست سوالات نگارندگان ابتدا با مطالعات کتابخانه‌ای جایگاه تزیینات در معماری دیروز و امروز را تبیین نموده و سپس با روش توصیفی به مطالعه یک اثر پرداخته که در آن رابطه تزیینات و کیفیت فضا مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

در ادامه برای پاسخگویی به سوالاتی مانند «آیا نظام یا سازمانی جهت حضور تزییناتی همانند نقاشی در فضای معماری وجود دارد؟» و «تزیینات چه نقشی در کیفیت فضای معماری داشته است؟»، نگارندگان با انجام مطالعات میدانی به روش مشاهده، مصاحبه و تهیه پرسشنامه به بررسی رابطه تزیینات و فضای معماری می‌پردازند. بدین منظور با نظر گرفتن خانه شفیع‌پور یزد به‌عنوان نمونه موردی به تحلیل تزیینات معماری این خانه می‌پردازد، تا بتواند یک دسته‌بندی کلی از شکل حضور تزیینات در فضاهای آن‌را ارائه بدهد و جایگاه، شکل و شیوه حضور تزیینات در فضای معماری این خانه را تعیین کند. پس از تعیین این جایگاه برای ارزیابی کارکرد تزیینات در کیفیت‌دهی به فضای معماری، پرسشنامه‌هایی تهیه شده و در اختیار مخاطبین معماری قرار می‌گیرد. در گام بعدی نتایج حاصل از این پرسشنامه‌ها تحلیل شده و در قالب جداول و نمودارها ارائه می‌شود. لازم به توضیح است که در مرحله بعدی تحقیق باید یافته‌های آن‌را در نمونه‌های

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

دیگری مورد ارزیابی قرار داد تا اعتبار بیرونی آن اثبات و تأیید گردد.

جایگاه تزیینات در معماری امروز

دیرزمانی از زمان معمارانی که هم مجسمه‌ساز بودند هم نقاش و پیکرتراش نمی‌گذرد. میکل‌آنژ، داوینچی و در دوران مدرن لوکوربوزیه از جمله این هنرمندان به‌شمار می‌آیند. اما تحولات دهه‌های اخیر باعث تغییرات عمیقی در رشته معماری گردید. همانطور که کالبد بناهای معماری از هنرهای مختلف خالی و تهی گردید، معماران هم از بسیاری از توانایی‌های هنری غافل ماندند. «در سال‌های قبل از 1750 نقاشی و مجسمه‌سازی به‌عنوان تزیینات معماری مطرح بودند، بدین‌ترتیب آن‌ها نقاشی و مجسمه را بخشی از محیط قلمداد می‌کردند و کارهای خود را بخشی از فعالیت‌هایی می‌دانستند که معماری، نقاشی و مجسمه‌سازی را باهم هماهنگ می‌کرد. امروزه، به سختی می‌توان نقاش یا مجسمه‌ساز تجریدی را پیدا نمود که به‌هنگام خلق آثار خود، محیط خاص را مدنظر داشته‌باشد. (او تنها دیوار خالی یک گالری هنر را پیش خود تجسم می‌کند) و این جدایی نقاشی و مجسمه‌سازی تجریدی از دیگر انواع نقاشی و مجسمه‌سازی از محیط است»(کالینز، 1375: 355). حتی اگر ما جدایی معماری و تزیینات را به شدت کالینز قبول نداشته باشیم، لازم به ذکر است که تزیینات در گذشته رابطه بیشتری با معماری برقرار می‌کرده‌اند، در حالی که این رابطه در دوران مدرن کمرنگ شده است. علت این کمرنگ شدن را باید در قرن نوزدهم و بیستم جستجو کرد. «اشتباه تزیین‌کنندگان قرن نوزدهم در استفاده از عناصر ماشین‌ساز تزیینی نبود بلکه خطای آن‌ها در کاربرد آن‌ها به گونه‌ای سهل‌انگارانه و بی‌تفاوت بود و این همان علتی است که منجر به ابراز عکس‌العمل منفی در برابر کلیه «عناصر تزیینی کاربردی» در قرن بیستم گردید»(کالینز، 1375: 150). به‌عبارتی «در سال‌های گذر از سده نوزدهم به سده بیستم، نظریه‌های «کارکردگرایی» هرگونه ارائه‌بندی را مردود شمردند. اما آموزه نفی پیرایه‌های زینتی و پافشاری بر زیبایی سادگی اشیا بیش از دهه 1930 نپایید. سپس موجی از گرایش به روکوکو و هنر عصر ملکه ویکتوریا برخاست ولی مفهوم پیشین هنر کاربردی که بنابر آن می‌توان طرح بد یا عادی را به مدد ارائه‌بندی پذیرفتنی کرد، دیگر احیا نشد» (پاکباز، 1389: 656).

تزیینات امروزه به طور مجزا از کالبد معماری مطرح می‌شوند و نقش آن‌ها با گذر زمان از هنر کاربردی به هنری تجریدی تغییر یافته‌است و هرکدام از هنرها هویتی مستقل پیدا کرده‌اند. «تزیین می‌تواند کمابیش چیزی مستقل باشد: یک مجسمه-حداقل امروزه- مثل یک قطعه مبل در جایی قرارداده می‌شود درحالی‌که نقوش کاملاً به بنا متصل هستند» (گروتر، 1386: 507). شاید بتوان گفت امروزه تزیینات نقش خود را از عنصری ثابت و هویت‌دهنده به فضا از دست داده و به هنری انتزاعی و متناسب گالری‌ها تبدیل گردیده است. این موضوع در رابطه با فرش هم در حال اتفاق است که فرش نقش خود را از عنصری که مهمان دایم فضاهای مسکونی بوده است به تابلوفرش‌هایی می‌دهد که از فضاهای سکونتی جدا می‌گردد. این امر باعث گردیده است که تزیینات امروزه نتوانند شکوه و پویایی گذشته را داشته باشند.

جایگاه تزیینات در معماری گذشته

معماری گذشته، مجموعه‌ای از برآیند دوره‌های مختلف است. ذکر و بررسی تمامی این ادوار در این مقاله نمی‌گنجد. اما تصوری که ما از معماری گذشته داریم از آخرین دوره‌ها به دست ما رسیده است. یکی از آخرین

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

دورانی که می‌توان تا حدودی رابطه تزیینات و معماری را به روشنی مشاهده کرد، دوران قاجار[1] است. این دوره از نظر فرهنگی، اجتماعی و ... تأثیر زیادی بر دوره‌های پس از خود گذاشته است و از این جهت دوره‌ای قابل تأمل و بررسی محسوب می‌شود. در این بخش مروری اجمالی بر هنر و تزیینات دوره قاجار خواهیم داشت. هدف این بخش تاریخ نگاری نیست بلکه در صدد جستجوی رابطه‌های تزیینات و معماری می‌باشیم.

هنر دوره قاجار دارای سه ویژگی بنیادی است: جدایی فرهنگ ایرانی از سنت اسلامی، ورود عناصر هنر مردمی و عامیانه، وابستگی روزافزون به تأثیرات هنر غربی. هرچند هنر قاجار از نظر کیفی نسبت به ادوار پیشین در سطحی پایین‌تر قرار داشته و از نظر شکوه قابل مقایسه با آن‌ها نبود، با این وجود دارای هویتی کاملاً مستقل می‌باشد (اسکارچیا، 1384: 35). وابستگی به غرب بر هنر دوره قاجار تأثیر گذاشت. «زبان ویژه آکادمی غربی در نتیجه پیوندهای تنگاتنگ با اروپا، با آگاهی و شناخت نوخواسته‌ای از سنت بومی تلفیق و ترکیب یافت و صحنه‌های روزمره نقاشی متأخر قاجار را که الهام اصیل مردمی و عامیانه خود را کاملاً از دست نداده بود، تحت تأثیر قرار داد» (اسکارچیا، 1384: 48).

از جمله تزیینات به‌کار رفته در فضاهای داخلی معماری، نقاشی دیواری و گچبری است. این‌گونه تزیینات در معماری گذشته کاربرد زیادی داشته است[2]. «قاجارها سنت درازآهنگ دیوارنگاری ایرانی را ادامه دادند»(فلور، چلکووسکی، اختیار. 1381: 32). و در عمارت‌ها، کاخ‌ها و خانه‌های خود از این هنر ایرانی بهره بردند. «در دوره قاجار این نقوش تحت تأثیر فضای فرنگی‌مآبی هم در صورت و ساختار ظاهری و هم در ساختار درونی دستخوش تغییر و تحول شدند، البته ریشه این تغییرات در صفویه است. در دوره قاجار، نقش‌مایه‌های گلدانی با محوریت عناصر طبیعت‌گرایانه‌ای چون انواع میوه‌ها، گل‌ها و یا حیوانات و پرندگان ترکیب اصلی است. در این نوع ترکیب‌بندی‌ها، حتی نقش‌های ختایی تجزیه و استحاله شده دوره صفوی مجددا در هنر قاجار به حالات‌های طبیعت‌گرایانه نزدیک می‌شوند»(مکی‌نژاد، 1387: 51-50).

از دوره قاجار بناهایی مانند عمارت شمس‌العماره، کاخ گلستان و خانه‌های مربوط به این دوره در شهرهای مختلف به‌عنوان آخرین نمونه‌های ارزشمند که نشان‌دهنده رابطه تزئینات و معماری است، به جای مانده‌اند، این نمونه‌ها انتهایی‌ترین الگوهایی هستند که به دست ما رسیده‌اند.

براساس مطالعات میدانی و با توجه به شباهت‌های خانه‌های مختلف دوران قاجار ازجمله خانه شفیع‌پور، خانه مودت، خانه ملک‌التجار، کاخ گلستان و عمارت شمس‌العماره، ما می‌توانیم الگوی تقریباً مشابهی برای حضور تزئینات در فضاهای سکونتی این دوره تصور کنیم لذا براساس مطالعه یک نمونه تا حدی به کشف آن الگو نایل شویم. از این جهت خانه شفیع‌پور یزد که از خانه‌های متوسط و سالم است، انتخاب و مورد مطالعه قرار گرفت. از ویژگی‌های دیگر این خانه، این است که این بنا در اختیار دانشکده معماری بوده و امکان حضور افراد بسیاری جهت تکمیل پرسشنامه و مراحل تحقیق را فراهم می‌نمود. خانه شفیع‌پور در محله تبریزیان، خیابان قیام، کوچه گلچینان واقع است. «بانی این خانه قاجاری، با قدمتی در حدود صد و پنجاه سال، میرزا شفیع (جد خاندان شفیع‌پور و برادر بانی خانه مرتاض[3]) است» (حاجی قاسمی، 1378: 74). این خانه «نزدیک به خانقاه نعمت‌اللهی واقع است. بدنه اتاق‌ها گچبری و سقف آن‌ها (تقریباً به اسلوب محل خانقاه نعمت‌اللهی) نقاشی شده و درها و پنجره‌ها مشبک و با شیشه رنگی است»(افشار،

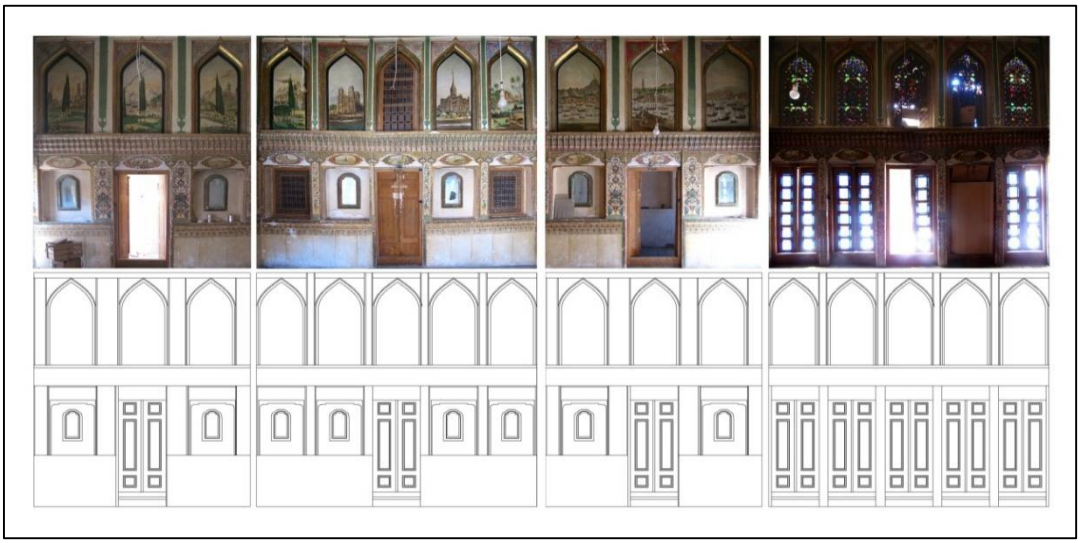
[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

1374: 717). این خانـه دارای دو ورودی اسـت، یکـی در ضلع غربی و دیگری در زیر سـاباط کـوی گلچینـان و در ضلع شرقی واقع شده است (تصویر شماره 1). بـا گـذر از ایوان شیبدار منتهی به ورودی شرقی به دو بخـش بیرونـی و اندرونی دسترسـی مـی‌تـوان داشـت. در حیـاط بیرونـی «اتاق 5 دری مهمان» قرار گرفته است (تصویر شماره 2). بدنه و سقف این اتاق از نقاشی‌های دیـواری و سـایر تزیینات گیاهی و حیوانی پوشیده شده است. همچنین در ضلع شمالی حیاط دیگر «اتاق صلیبی شکل مهمـان» واقع می‌باشدکه این اتـاق نیـز آکنـده از تزیینـات اسـت (تصویر شماره 3).

در مقاله حاضر تزیینات این دو اتاق مـورد بررسـی و تحلیل قرار گرفته‌اند. در ادامه دسته‌بندی تزیینـات واقـع در این اتاق‌ها ارائه شده است.

ت 1. پلان خانه شفیع‌پور یزد. مأخذ: نگارندگان.

ت 2. نمای گسترده اتاق خواب مهمان‌خانه شفیع‌پور یزد. مأخذ: نگارندگان.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

ت 3. نمای گسترده اتاق صلیبی شکل مهمان‌خانه شفیع‌پور یزد. مأخذ: نگارندگان.

دسته‌بندی تزیینات معماری خانه شفیع‌پور

تزیینات خانه شفیع‌پور در دسته هنرهای وابسته به طبقه اشراف، قرار می‌گیرد[4]. عمده تزیینات این بنا شامل آینه‌کاری، گچبری، آرایه‌های چوبی و نقاشی است.

1. آینه‌کاری: در این خانه آینه‌کاری به سه طریق آینه‌های تخت به‌صورت قاب‌های مستطیلی درون تاقچه‌ها، نقوش آینه‌کاری شده در گچبری سقف و نقوش گیاهی و حیوانی و کتیبه‌های نستعلیق در شومینه دیواری به‌کار رفته است.

2.گچبری: نقوش هندسی در قالب قطار مقرنس‌ها در اتاق‌های مهمان، نقوش اسلیمی و حیوانی به‌کار رفته در جداره‌های اتاق صلیبی شکل مهمان از جمله آرایه‌های گچبری این خانه است (تصویر شماره 4).

3. آرایه‌های چوبی: این آرایه‌ها به‌صورت نقوش گره‌چینی در سطوح درها، منبت‌کاری در فواصل بین درهای ارسی، کنده‌کاری‌های کم‌عمق در قسمت پادری‌ها و مشبک چوبی در پنجره‌ها و نورگیرها دیده می‌شود.

4. کتیبه: در این خانه نقوش کتیبه در سه مضمون پدید آمده، که عبارتند از نوشته‌های مذهبی، اشعار و نام هنرمند خالق تزیینات.

5. نقاشی: از بین تمامی تزیینات ذکر شده تاکنون نقاشی بیشترین سطح اشغال را به‌خود اختصاص داده کتیبه‌های بالای تاقچه‌ها و بازشوها، نقوش گیاهی و حیوانی روی سطوح منحنی بین دیوارها و سقف، نقوش گیاهی و حیوانی زیر سقف اتاق‌ها هستند. در ادامه مضامین این نقاشی‌ها بررسی می‌شود:

نقوش گیاهی: بعد از اسلام هنر ما نقش‌هایش را از گیاهان گرفت. عده‌ای علت آن‌را در مذمومیت بت‌سازی نزد دین اسلام می‌دانند. در نتیجه هنرمندان این دوره به سمت نقوش گیاهی که تصویری از مفاهیم ذهنی‌اند، گرایش پیدا کردند(قنبری، 1385: 132). این دسته از نقوش شامل طرح‌های اسلیمی و ختایی هستند. «به‌طور معمول در ترکیب نقوش گیاهی، اسکلت‌بندی اصلی کار را نقوش اسلیمی تشکیل می‌دهد که از لحاظ بصری استوارتر، قوی‌تر و ضخیم‌ترند و گل و برگ‌های ختایی در لابلای نقش‌های اسلیمی قرار می‌گیرند» (مکی‌نژاد، 1387: 51). «نقوش اسلیمی خیلی خلاصه و تجریدی ساخته شده‌اند. در حالی‌که در مقابل، نقوش ختایی گرایش بیشتری به طبیعت دارد» (قنبری، 1385: 136). نقوش گیاهی در خانه شفیع‌پور به‌وفور مشاهده می‌شوند، که گاه در ترکیب با نقوش حیوانی به‌صورت طرح گل و مرغ در آمده‌اند (تصویر شماره 5).

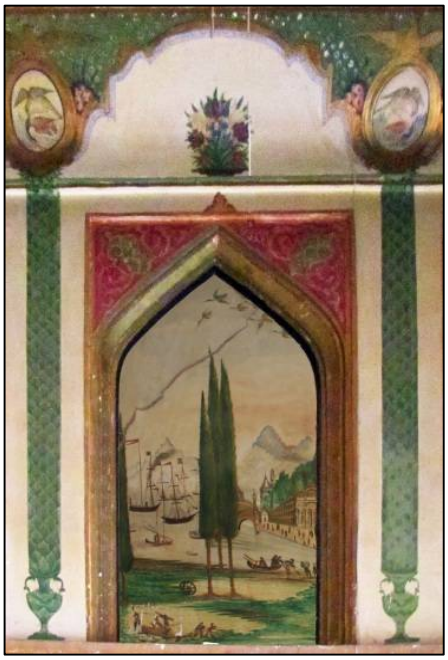
نقوش حیوانی: «نقش مایه نقش حیوانات به‌صورت

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

مستقل و مجزا و عنصری که به کل ترکیب‌بندی هنری حاکم باشد فقط در هنر ایران رخ داد»(تالبوت رایس، 1375: 33). در این خانه نقوش حیوانی به‌صورت مستقل در نقش‌های گرفت وگیر[5] دیده می‌شود و در سایر موارد بیشتر به‌صورت ترکیبی با نقوش گیاهی و انسانی به‌کار رفته است.

ت 4. نقوش گچبری اتاق صلیبی شکل مهمان (گچبری مطابق با جهت‌گیری معماری، به‌صورت افقی و عمودی شکل گرفته و با نظام معماری هم‌آهنگ شده‌است). مأخذ: نگارندگان.

ت 5. نقوش گیاهی اتاق‌خواب مهمان (نقوش تزیینی با گلدان در طرفین قاب جناغی، امتداد یافته و به‌صورت قوس به یکدیگر رسیده که تداعی‌گر طاق هستند). مأخذ: نگارندگان.

نقوش انسانی: «تصاویر انسانی از جمله نقوشی است که از دیرباز در ایران، جهت به تصویر درآوردن با محدودیت‌هایی چون شباهت‌سازی، شخصیت‌پردازی، زاویه دید و جنسیت روبرو بوده است»(مکی‌نژاد، 1387: 68). در این بنا کاربرد پیکره‌های انسانی در منظره‌هایی که زندگی روزمره را به تصویر کشیده‌اند، بارز است. از این نقوش در منظره‌سازی‌های درون تاقچه‌های اتاق خواب مهمان و در اتاق صلیبی شکل مهمان استفاده شده است.

از بین مضامین ذکر شده در نقاشی، سهم عظیمی به نقوش گیاهی اختصاص دارد و در درجه بعدی اهمیت نقوش حیوانی قرار دارند. با توجه به هدف مقاله که به دنبال نقش تزیینات در کیفیت فضاهای سکونتی می‌باشد، لذا تزیینات خانه شفیع‌پور مورد بررسی قرارمی‌گیرد. نتیجه این بررسی‌ها در تصویر شماره 6 و جدول شماره 1 ارائه شده است.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

ت 6. سه‌بعدی اتاق خواب مهمان خانه شفیع‌پور (نشان‌دهنده جایگاه تزیینات در این فضا). مأخذ: نگارندگان.

دسته بندی		نمونه های تصویری	جایگاه معماری
نقاشی	منظره سازی		اتاق خواب مهمان ▪ درون قابهای ردیف بالایی ▪ بالای تاقچهها و بازشوها
	پرده سازی		اتاق خواب و اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ حاشیه ازارهها
	نقوش گیاهی		▪ درون قاب بالای آینه ها در اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ سطوح بین قابهای ردیف بالایی اتاق خواب مهمان ▪ سطوح سقف اتاق ها

ج 1. دسته‌بندی تزیینات اتاق‌های خانه شفیع‌پور یزد. مأخذ: نگارندگان.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

دسته بندی		نمونه های تصویری	جایگاه معماری
نقاشی	نقوش حیوانی (در اینجا نقش های گرفت و گیر)		اتاق خواب مهمان ▪ سطوح بین جداره ها و سقف
			اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ درون نقوش تاقچه ها
	نقوش گیاهی و حیوانی (گل و مرغ)		اتاق خواب و اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ درون نقوش تاقچه ها ▪ فواصل بین تاقچه ها و قاب ها
	نقوش انسانی		اتاق خواب و اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ منظره سازی های درون تاقچه

دسته بندی			نمونه های تصویری	جایگاه معماری
گچبری	نقوش اسلیمی و حیوانی گچبری شده		قطار مقرنس 	اتاق خواب مهمان ▪ قطار مقرنس اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ قطار مقرنس ▪ نقوش اسلیمی و حیوانی سطح جداره ها
آینه کاری و کتیبه	آینه تخت	نقوش به کار رفته در سقف	نقوش گیاهی و حیوانی و کتیبه 	اتاق خواب مهمان ▪ آینه تخت در تاقچه ها اتاق صلیبی شکل مهمان ▪ آینه تخت در تاقچه ها ▪ نقوش هندسی و احجام کروی بین تزیینات گیاهی سقف ▪ نقوش گیاهی و حیوانی و کتیبه ▪ های نستعلیق در شومینه دیواری

ادامه ج 1. دسته‌بندی تزیینات اتاق‌های خانه شفیع‌پور یزد. مأخذ: نگارندگان.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

نقش تزیینات در کیفیت‌دهی به فضاهای سکونتی

هدف این بخش از پژوهش ارزیابی نقش تزیینات در کیفیت فضاهای سکونتی می‌باشد. برای دستیابی به این هدف لازم است روش مناسبی جهت مطالعه اتخاذ گردد. این هدف در قالب مطالعات میدانی که شامل کسب نظرات و دیدگاه‌های مخاطبان معماری[6] می‌باشد، طی پرسشنامه‌هایی بررسی شده است. با توجه به محدودیت‌های موجود در این تحقیق با حذف تزیینات از فضا به ارزیابی کیفیت فضای بدون تزیین پرداخته شده است.

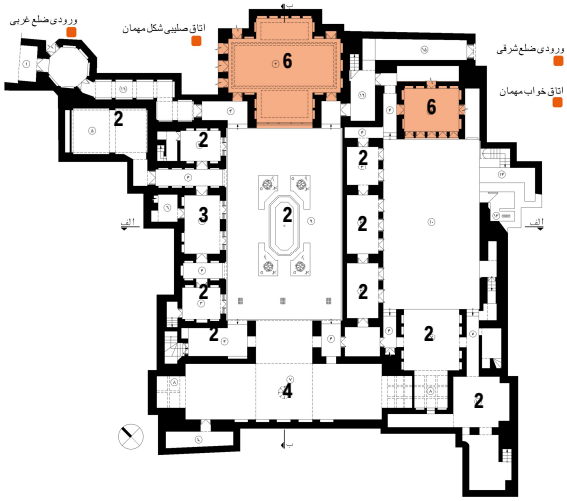
بدین منظور در اولین منزل جداره اتاق خواب مهمان خانه شفیع‌پور در نظر گرفته شده و به شش مرحله از حضور تزیینات در فضا تقسیم گردید. این شش مرحله براساس میزان حضور تزیینات موجود در فضا تفکیک شد، که هرکدام از این مراحل براساس سلسله مراتب تکامل فضا با تزیینات می‌باشد. بدین ترتیب که در مرحله 1 تنها خطوط اصلی معماری بنا حضور دارند و فضا فاقد هرگونه تزیینات است، این مرحله که شامل هندسه مطلق معماری است به‌عنوان تصویر پایه در نظر گرفته شده است. مرحله 2 با اضافه نمودن عناصر فضاسازی مانند درب و پنجره‌ها به تصویر پایه بدست آمده است. با افزایش حضور تزیینات و اضافه شدن ازاره‌ها و قطار مقرنس‌ها و قاب تاقچه‌ها به مرحله قبلی، مرحله 3 به‌وجود آمده است که در واقع در این مرحله خطوط معماری تقویت شده است. در مرحله 4 یک گام دیگر در جهت افزایش حضور تزیینات برداشته شده، بدین صورت که عناصر عمودی و تزیینات گیاهی به مرحله 3 اضافه شده‌اند. با پرشدن فضای منفی این مرحله و اضافه شدن تزیینات لچکی‌ها در قاب آینه‌ها مرحله 5 بدست آمده است. در مرحله 6 درون قاب‌ها و بالای تاقچه‌ها و گشودگی‌ها پرشده و نشان‌دهنده فضایی آکنده از تزیینات است (تصویر شماره 7).

ت 7. مراحل 6 گانه اضافه شدن تزیینات به جداره اتاق خواب مهمان خانه شفیع‌پور یزد. مأخذ: نگارندگان.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

چه بسا بسیاری از فضاهای دیگر این خانه هم اکنون دارای همین سطوح از تزیینات می‌باشند(تصویر شماره 8). براساس تصویر شماره 7 این مراحل عبارتند از: مرحله اول که شامل هندسه مطلق معماری است و در واقع فضای بدون تزیین و تصویر پایه می‌باشد؛ مرحله دوم از اضافه نمودن عناصر فضاسازی به تصور پایه بدست آمده است؛ مرحله سوم با افزایش تزیینات و اضافه‌شدن قطار مقرنس‌ها، ازاره‌ها و قاب تاقچه‌ها به مرحله قبلی بوجود آمده است؛ در مرحله چهارم عناصر عمودی و تزیینات گیاهی به مرحله سوم اضافه شده است؛ مرحله پنجم با پرشدن فضاهای منفی و اضافه شدن لچکی‌ها و قاب آینه‌ها به‌وجود آمده است؛ در مرحله ششم درون قاب‌ها و بالای تاقچه‌ها و گشودگی‌ها پرشده و نشان‌دهنده فضایی آکنده از تزیینات است.

ت 8. طبقه‌بندی سطوح تزیینات فضاهای مختلف در خانه شفیع پور یزد. اعداد درج شده در فضاها مطابق با مراحل 6 گانه در تصویر شماره 7 شماره‌گذاری شده‌اند. مأخذ: نگارندگان.

در منزل دوم کیفیت فضا به پارامترهای مختلفی تجزیه شده و هر پارامتر مستقلاً مورد ارزیابی قرار گرفت. ادراک فضا شامل جمیع پارامترهای کیفی می‌باشد، ولی در این مقاله تنها تعدادی از این متغیرها در نظر گرفته شد تا در حوصله مخاطب بگنجد. برخی از متغیرهای کیفی مورد ارزیابی از کتاب مبادی سواد بصری برداشت شده‌اند، با توجه به اینکه هنوز چندان کار سیستماتیک در تجزیه و تحلیل بصری وجود ندارد و «داندیس» در این کتاب متغیرها را به‌صورت دو به دو متضاد مورد بررسی قرار داده، مشابه این روش در این مقاله برای ارزیابی متغیرهای کیفی به‌کار رفته است، بدین ترتیب که 22 متغیر کیفی که دو به دو متضاد با یکدیگرند در نظر گرفته شد. در انتخاب این متغیرها سعی شد تا از واژگان شفاف و روشن استفاده شود تا مخاطبین در درک آن دچار مشکل نشوند[7]. برای برقراری رابطه بیشتر با مخاطب از روش طیفی در تهیه این پرسشنامه استفاده شده است، که به غیر از چند آیتم بقیه متغیرها خوب و یا بد نیستند، بلکه در محدوده یک طیف قرار می‌گیرند تا در ذهن مخاطب جهت‌گیری نسبت به جواب ایجاد نکند. (جدول شماره 2).

-5 -4 -3 -2 -1 1 2 3 4 5	
بی نظمی	نظم
سادگی	پیچیدگی
یکنواختی	تنوع
وحدت	پراکندگی
سکون	بی قراری
زشتی	زیبایی
کمال	نقص
هنری	مهندسی
واقعیت	تخیل
بزرگی	کوچکی
منزلت	عدم منزلت

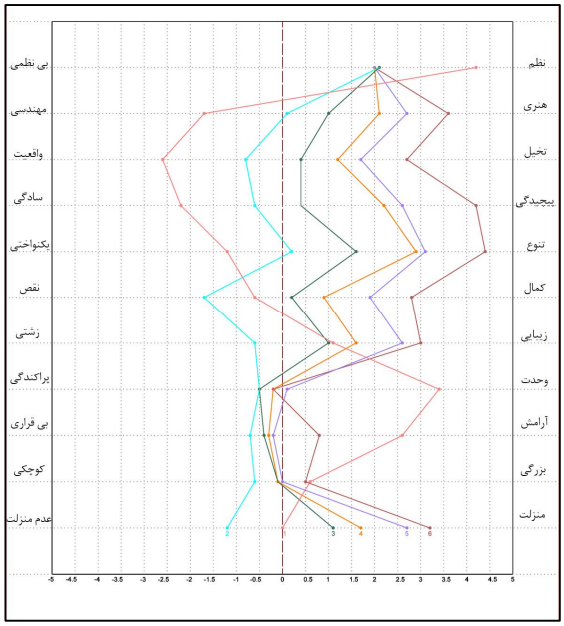
ج 2. متغیرهای کیفی مورد ارزیابی در پرسشنامه. مأخذ: نگارندگان.

در این مرحله به مخاطبین توضیح داده شد تا در جدولی مشابه جدول شماره 2 بنا به شدت هر آیتم یکی از خانه‌ها را برای هرکدام از مراحل 6 گانه اضافه شدن تزیینات علامت بزنند. برای مثال چنانچه نظم شدیدی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

حاکم است، نزدیک‌ترین خانه نزدیک به نظم علامت زده شود و هرچه از شدت نظم کاسته می‌شود، خانه‌های نزدیکتر به سمت بی‌نظمی علامت‌گذاری شوند. لازم به ذکر است که پرسشنامه بعد از جمع‌آوری نظرات پاسخ‌دهندگان مطابق جدول شماره 2 از شماره 1 تا 5 شماره‌گذاری شد.

در ادامه جهت ارزیابی، نظرات پاسخ‌دهندگان در جامعه آماری مذکورجمع‌آوری و مورد بررسی قرار گرفت. در هریک از مراحل ششگانه از حذف و اضافه شدن تزیینات، میانگین عدد انتخابی پاسخ‌دهندگان برای هر آیتم به‌طور جداگانه گرفته شد. مجموع نظرات فوق در قالب نمودار ارائه شده است (نمودار شماره 1).

ن 1. اعداد 6-1 به ترتیب مراحل مختلف افزایش تزیینات. مأخذ: نگارندگان.

در این نمودار علاوه بر اینکه در هر مرحله میزان پارامتر کیفی فضا مشخص شده، برای هر پارامتر کنار هم قرارگرفتن نقاط و پیوستگی حاصل از آن نشان‌دهنده آهنگ رشد و تغییر در کیفیت فضا براساس میزان حضور تزیینات در فضاست. برای بررسی نتایج بدست آمده مدل‌های تغییرات تزیینات در هر مرحله ارائه شد. نمودارها نشان‌دهنده تغییر آهنگ رشد در آیتم‌های مختلف و اینکه تأثیر کدام آیتم در کیفیت فضا بیشتر و یا کمتر است، می‌باشند. مثلاً تزیینات در آیتم تنوع تأثیر بیشتری گذاشته نسبت به آیتم نظم و بی‌نظمی که در این مورد حضور تزیینات آن‌را تا حدی متعادل کرده و ثابت نگه داشته است (نمودارهای شماره 2 الی 4).

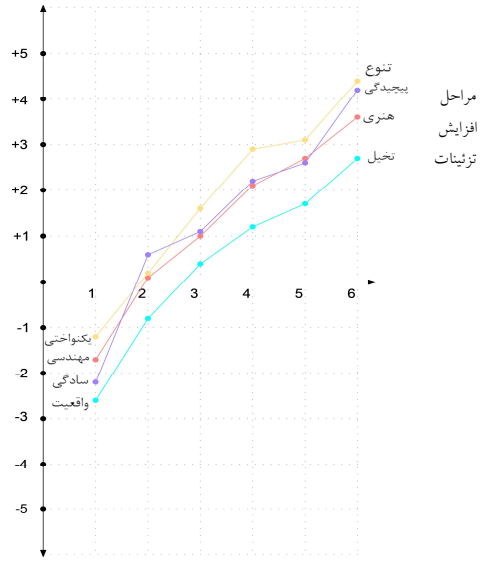
نتایج حاصل از این ارزیابی نشان داد که تزیینات در کیفیت‌دهی به فضای مسکونی دارای حداقل سه نقش می‌باشد که عبارتند از:

تزیینات عامل ارتقای صفات کیفی فضا

ارتقای صفات کیفی یعنی اینکه تزیینات در مراحل مختلف باعث افزایش یک صفت از صفات کیفی فضا می‌شود. این ارتقاء به دو عامل متکی است: کیفیت تزیینات و کیفیت معماری در مطالعات میدانی صورت گرفته با ثابت نگه‌داشتن بستر معماری، نقش تزیینات در این ارتقاء سنجیده شد و فرض نقش تزیینات درارتقای کیفیت فضا در تعدادی از صفات تأیید گردید، هرچند در بسیاری دیگر تأیید نشد. صفاتی که تزیینات در ارتقای آن‌ها موثر واقع شد عبارتند از: هنری بودن، تخیل، پیچیدگی و تنوع.

اگر هنری بودن را یک کیفیت مناسب بدانیم در مقابل مهندسی، هر مرحله از افزایش تزیینات در بالا بردن این کیفیت نقش زیادی داشته است. ظهور تزیینات این کیفیت را از سمت مهندسی به هنری بودن ارتقاء می‌بخشد و نشان‌دهنده تأثیر زیاد تزیینات بر این صفت کیفی است. همین‌طور در مورد تخیل در مقابل واقعیت، تنوع در مقابل یکنواختی و پیچیدگی در مقابل سادگی؛ مشاهده می‌شود که این کیفیت‌ها نیز در هر مرحله نسبت به قبل رو به افزایش است(نمودار شماره 2).

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

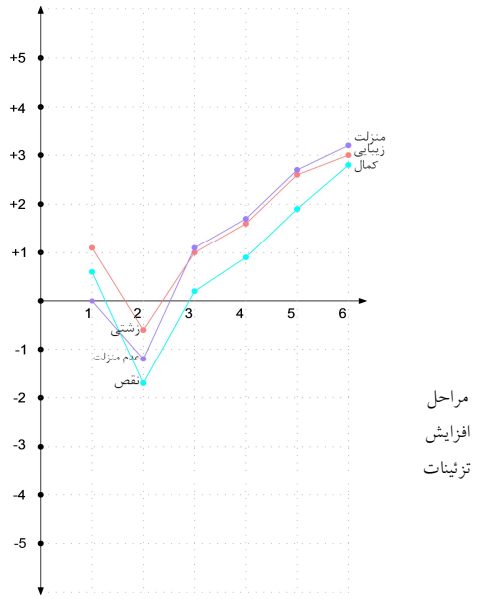
ن 2. (برگرفته از ن 1) در محور افقی اعداد 6-1 به ترتیب مراحل مختلف افزایش تزیینات هستند. محور عمودی نشاندهنده درجه ارتقای صفات کیفی فضا بین صفات متضاد که عبارت از: "هنری بودن، تخیل، تنوع،پیچیدگی" و "مهندسی واقعیت، یکنواختی، سادگی" هستند، تعریف شده، که در اینجا بین 5+ و 5- مفروض شده‌اند. مأخذ: نگارندگان.

لازم به ذکر است که صفات هنری بودن، تخیل، پیچیدگی و تنوع از نظر میزان کمی در هر مرحله با دیگری تفاوت دارد که میزان کمی این صفات در نمودار ترسیم شده در نمودار شماره 1 قابل پیگیری است و در نمودار شماره 2 آهنگ رشد این تغییرات در صفات مذکور نشان داده شده است که از نظر کیفی تأثیر مشابهی داشته‌اند و به‌عبارتی از یک مدل تغییرات پیروی کرده‌اند.

تزیینات عامل تعدیل‌کننده و ارتقای صفات کیفی فضا

طبق نظرات مخاطبین(نمودار شماره 1) در برخی موارد تزیینات هنگام ظهور در کالبد اولیه معماری، بعضی از صفات کیفی فضا را افت می‌دهد و یا به‌عبارتی تعدیل می کند و در مراحل بعدی و با افزایش تزیینات بار دیگر این صفات کیفی ارتقاء می‌یابند.

زیبایی و کمال دو ویژگی کیفی از فضا هستند که در این دسته می‌گنجند و تقریباً مشابه با یکدیگر تغییر می‌کنند. فضای بدون تزیین از نظر مخاطبین تاحدی از زیبایی و کمال برخوردار است، با ظهور تزیینات این کیفیت‌ها به سمت زشتی و نقص افول نموده و پس از این مرحله و با افزایش تزیینات کیفیت فضا به سمت زیبایی و کمال ارتقاء پیدا می‌کند. از دیگر جنبه‌های کیفی فضا بحث منزلت است. از نظر مخاطبین فضای بدون تزیینات هیچگونه منزلت و یا عدم منزلتی را بیان نمی‌کند و تنها با ظهور تزیینات است که این کیفیت در فضا به‌وجود می‌آید. جالب توجه است که از نظر ایشان در مرحله اول ظهور تزیینات از منزلت فضا کاسته می‌شود و تغییر موضع پیدا کرده و به سمت عدم منزلت رفته ولی پس از افزایش تزیینات بار دیگر تغییر جهت پیدا کرده و باعث افزایش منزلت فضا می‌شود. (نمودار شماره 3).

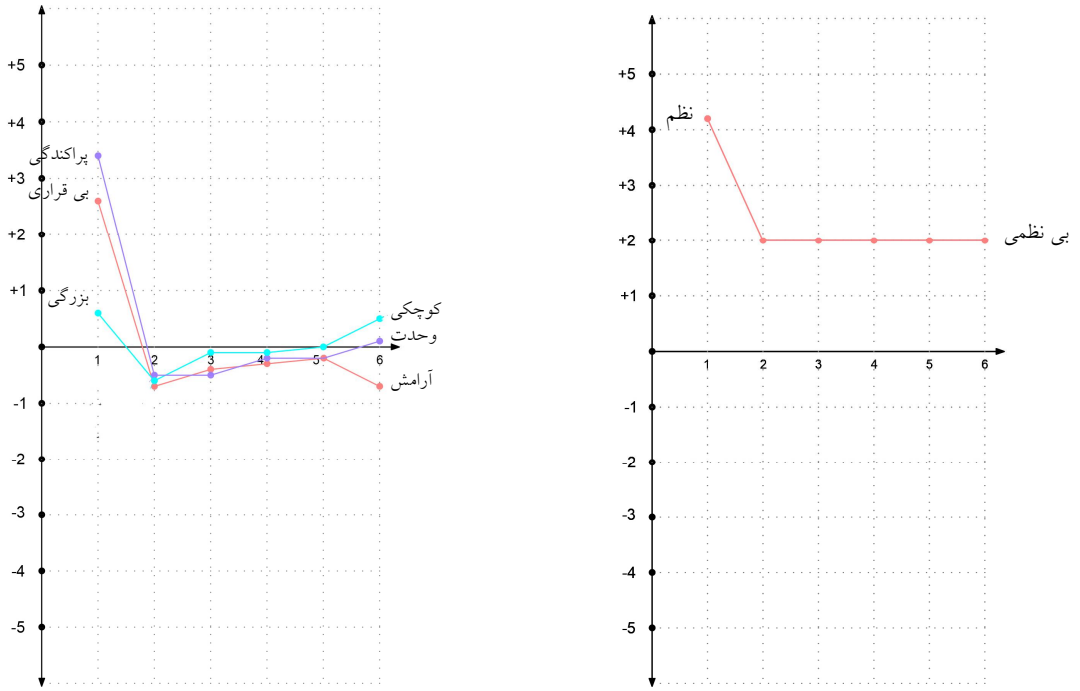
ن 3. (برگرفته از ن 1) در محور افقی اعداد 6-1 به ترتیب مراحل مختلف افزایش تزیینات هستند. محور عمودی نشاندهنده درجه ارتقای صفات کیفی فضا بین صفات متضاد که عبارت از: "زیبایی، کمال، منزلت" و "زشتی، نقص، عدم منزلت" هستند، تعریف شده، که در اینجا بین 5+ و 5- مفروض شده‌اند. مأخذ: نگارندگان.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

تزیینات عامل تعدیل‌کننده صفات کیفی فضا

نوعی دیگر از تأثیرگذاری تزیینات در کیفیت فضا، نقش تعدیل‌کننده صفات کیفی فضا توسط تزیینات می‌باشد. باتوجه به اینکه فضاهای معماری در برخی صفات دارای کیفیتی بالا و برخی پایین می‌باشد، تزیینات باعث تعدیل این صفات می‌گردد. متعادل بدین معنی که گاهی با حضور تزیینات در صفات افت ایجاد شده و باعث شده تا صفت کیفی هماهنگ با بقیه صفات کیفی فضا عمل نماید. به عقیده مخاطبین برخی از صفات کیفی فضا با ظهور تزیینات کاهش یافته و در مراحل بعد و با افزایش میزان تزیینات تغییر چندانی در آن‌ها اتفاق نمی‌افتد. صفاتی که توسط تزیینات متعادل می‌شوند عبارتند از: نظم، وحدت، آرامش و بزرگی.

از نظر مخاطبین بیشترین مقدار نظم در فضای بدون تزیین مشاهده می‌شود که این نظم نسبتاً شدید با افزایش تزیینات تعدیل شده و نظم متوسط در فضا حاکم می‌شود. دامنه تغییرات این ویژگی کیفی در مراحل مختلف حضور تزیینات مشابه بوده و تقریباً تغییری در میزان آن صورت نگرفته است. مطابق نظر مخاطبین فضای معماری بدون تزیین از میزان وحدت و آرامش قابل ملاحظه‌ای برخوردار است، که حضور تزیینات وحدت را به سمت پراکندگی و آرامش را به سمت بی‌قراری سوق می‌دهد. از این مرحله به بعد افزایش تزیینات بر این کیفیت‌ها تقریباً بی تأثیر است. در برخی از ویژگی‌های کیفی فضا مانند میزان بزرگی از نظر مخاطبین تزیینات تأثیر چندانی در تغییر این کیفیت‌ها ندارند (نمودار شماره 4).

ن 4. (برگرفته از ن 1) در محور افقی اعداد 6-1 به ترتیب مراحل مختلف افزایش تزیینات هستند. محور عمودی نشان‌دهنده درجه ارتقای صفات کیفی فضا بین صفات متضاد که در نمودار سمت چپ عبارت است از: "کوچکی، وحدت، آرامش" و "بزرگی، پراکندگی، بی‌قراری" هستند، و در نمودار سمت راست عبارت از: نظم و بی‌نظمی هستند، تعریف شده، که در اینجا بین 5+ و 5- مفروض شده‌اند. مأخذ: نگارندگان.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

نتیجه

در این نوشتار سعی شد تا به این پرسش که تزیینات چه نقشی در کیفیت‌بخشی به فضای سکونتی ایفا می‌نماید، پاسخ داده شود. در این راستا با بررسی جایگاه تزیینات در معماری دیروز و امروز، می‌توان به تغییر نقش تزیینات در گذر زمان از هنر کاربردی و مجموعه هنرهای تلفیقی با یکدیگر به هنر تجریدی پی برد. در مقایسه جایگاه تزیینات در معماری گذشته با معماری امروز به این مسئله باید توجه کرد که امروزه دو اتفاق نقش عمده‌ای در کمرنگ شدن رابطه تزیینات و معماری ایفا کرده‌اند. یا تزیینات کلاً حذف شدند و بناهای معماری فاقد هرگونه تزیین گشته‌اند و همین موضوع کیفیت معماری را دستخوش تغییر کرده است و یا اینکه تزیینات از بدنه معماری جدا شده‌اند و به‌صورت مجزا و مستقل مطرح شده‌اند.

در ادامه مقاله با ارائه دسته‌بندی کلی از شکل و شیوه حضور تزیینات در خانه شفیع‌پور یزد، رابطه تزیینات و بستر معماری تبیین گردید (تصویر شماره 6 و نمودار شماره 1) و مشاهده شد که وجود بستر مناسب معماری برای شکل‌گیری تزیینات اهمیت بسیار زیادی داشته است. نکته‌ای که شاید امروزه نادیده انگاشته می‌شود، که می‌توان در معماری امروز از آن استفاده نمود.

این‌گونه به نظر می‌رسد که در نزد مخاطبین، تزیینات در صفات کیفی فضا تأثیرات متفاوتی را بر جای می‌گذارد. نتایج بدست آمده از مطالعات نشان داد که تزیینات در کیفیت‌دهی به فضای سکونتی دارای حداقل سه نقش تقریباً متفاوت می‌باشد:

تزیینات عامل ارتقای صفات کیفی فضا: یعنی با ظهور تزیینات بسیاری از صفات کیفی فضا مانند هنری بودن، تخیل، پیچیدگی و تنوع ارتقاء می‌یابند.

تزیینات عامل تعدیل‌کننده و ارتقای صفات کیفی فضا: تزیینات در مرحله اول نقش تعدیل‌کننده صفات کیفی فضا را بر عهده دارد و در مرحله دوم باعث ارتقای صفات کیفی فضا می‌شود. صفاتی که در این دسته می‌گنجند عبارتند از: منزلت، زیبایی و کمال.

تزیینات عامل تعدیل‌کننده صفات کیفی فضا: بدین معنی که تزیینات در واقع متعادل کننده صفات کیفی فضاست و با افزایش تزیینات حد مطلوب و مشخص این صفات تغییر نمی‌کند. صفاتی که توسط تزیینات متعادل می‌شوند عبارتند از: نظم، وحدت، آرامش و بزرگی.

با توجه به آنچه در این مقاله ارائه شد، می‌توان به اهمیت تزیینات در کیفیت فضای سکونتی پی برد. نتایج بدست آمده نشان داد که مهمترین نقش تزیینات بالابردن صفات کیفی فضا می‌باشد. طراحان باید در معماری امروز به سه نقش تزیینات آگاه باشند و برای طراحی‌های مختلف از جمله طراحی داخلی از این مقوله استفاده کنند. امید است طراحان و هنرمندان با شناختن این صفات کیفی و با به‌کاربردن صحیح تزیینات از نظر میزان، شکل و جایگاه تزیین در خلق فضاهای با کیفیت بالاتر کوشا باشند.

پی‌نوشت

1. سلسله قاجار از سال 1208 ه.ق تا 1343 ه.ق در ایران حکومت کرد (اسکارچیا، 1384: 35).
2. «نقاشی دیواری توام با گچبری رنگی از عصر اشکانیان در ایران متداول شد». (پاکباز، 1383: 8)
3. یکی از خانه‌های دوره قاجار یزد.
4. در یزد عمده تزیینات بناها عبارتند از هنر وابسته به: 1. دربار 2. طبقه اشراف، شاهزادگان و ثروتمندان 3. عامه مردم و قشر زحمتکش که بیشتر در قهوه‌خانه‌ها متجلی می‌شده است (شریفی مهرجردی، 1388: 8).
5. «اصطلاحی در نگارگری ایرانی برای بازنمایی خیال‌پردازانه صحنه درگیری حیوانات، غالباً در تشعیراندازی مورد استفاده دارد. روح‌الله میرک را ابداع‌کننده این روش می‌دانند» (پاکباز، 1389: 448).

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

6. به‌عنوان نمونه مقدماتی، پرسشنامه اولیه ابتدا در میان 10 نفر از دانشجویان معماری دانشکده هنر و معماری دانشگاه یزد، توزیع شد و نتایج حاصل از آن بررسی شده و جهت رفع ابهامات تغییراتی در آیتم‌ها انجام شد. سپس پرسشنامه اصلاح شده در اختیار 30 نفر از دانشجویان معماری مقطع کارشناسی و کارشناسی‌ارشد همین دانشکده قرار گرفت. به‌علاوه تعدادی از این پرسشنامه‌ها در اختیار مخاطبین عام معماری هم قرار گرفت. نگارنده همواره در کنار پرسش‌شوندگان حضور داشته و سعی در رفع ابهامات احتمالی آن‌ها داشته است.

7. جا دارد در اینجا توضیح مختصری از متغیرهای بررسی شده در این مقاله ارائه شود:

«نظم» «توجه به وحدت عناصر و گسترش نوعی ترتیب، قانون یا شیوه‌ای است که تمام عناصر از آن تبعیت کنند» و ««بی نظمی» قطب مخالف آن» است. (دوندیس، 1388: 161). به‌عبارتی پدیده منظم، مجموعه‌ای است که اجزای آن به نحوی در کنار هم و در ارتباط با یکدیگر قرار گرفته باشند که در مجموع هدف مشخصی را تعقیب نماید یا این که نظم، گرد آمدن اجزای متفاوت با کیفیت و کمیت ویژه‌ای دریک مجموعه است، به‌طوری‌که همکاری و هماهنگی آن‌ها، هدف معینی را تأمین کند. به گفته آیت الله جعفر سبحانی تبریزی «نظم عبارت است از نوعی پیوند و همکاری بین اجزای یک مجموعه در راستای تحقق هدفی معین، به گونه‌ای که هر جزئی از اجزاء مکمل دیگری بوده و فقدان هر جزء موجب می‌شود که مجموعه اثر مطلوب و هدف مورد نظر را فاقد باشد»(سبحانی تبریزی، 1375: 73).

«سادگی» به معنی «صراحت و روشنی عناصر، فرم و عدم استفاده از فرم‌های ثانویه و پیچیده» و «پیچیدگی» در نقطه مقابل سادگی و «شامل ریزه‌کاری‌های بصری و استفاده از عناصر متعددی است که تأثیرات مختلفی در نتیجه نهایی دارند و روند تشکیل معنا و تفسیر آن‌را مشکل می‌سازند.» (دوندیس، 1388: 162).

«وحدت» «تعادل کاملی از عناصر مختلف در یک تمامیت یکپارچه است. چفت و بست واحدهای مختلف باید به‌خوبی انجام شود به‌طوری‌که همه آن‌ها به‌صورت یک موضوع واحد به‌نظر رسد». «پراکندگی» «شکستن عناصر یا واحدهای طرح در قطعات مجزاست که باوجود ارتباطشان با یکدیگر هر کدام کاراکتر مستقلی دارند.» (دوندیس، 1388: 163).

«تنوع» به معنی گوناگونی، گونه‌گونی یا نوع به نوع بوده است که با مفهوم اختلاف داشتن متفاوت است بلکه تنوع به مفهوم دارای انواع بودن از یک جنس است که شامل مجموعه‌ای از گونه‌های مختلف اشکال یا فضاها که با هم قرابتی دارند و می‌توان آن‌ها را در یک اجتماع یا خانواده تعریف نمود. «یکنواختی» در معنی مخالف آن. به معنی تکرار و یکدستی و فاقد گونه است.

«بی‌قراری» با استفاده از بازنمایی یا نوعی اشاره تداعی کننده حرکت. حالت زنده و فعال این تکنیک بصری زمانی که به استفاده از تکنیک سکون می‌رود کاملاً بی‌حرکت و ایستا می‌شود. «سکون» با موازنه مطلق حالتی آرام و آسوده را نمایش می‌دهد. (دوندیس، 1388: 167).

«زیبایی» «اگرچه همگان با خاصیت «زیبا» آشنا هستند، مفهوم «زیبایی» تعریف ناپذیر به‌نظر می‌رسد. گروهی از زیبایی‌شناسان تمایل به نفی وجود زیبایی دارند؛ گروه دیگر آن‌را ذاتی اشیای مورد تجربه زیبایی شناسی می‌دانند؛ برخی نیز به پیروی از افلاطون برآنند که زیبایی دارای وجودی متعالی است و کانت حتی زیبایی را تناقضی منطقی می‌انگارد که با این حال باید آن‌را پذیرفت». (پاکباز،1389: 287) و «زشتی» آنچه که فاقد زیبایی است، «نقص» به معنی کمی و کمبود و «کمال» در معنی مخالف آن. واژه کمال اولین بار در آثار ارسطو بکار رفته و حکمای اسلامی هم به تبع ارسطو این واژه را در فلسفه بکار برده‌اند، وی واژه کمال را در بحث از طبیعت حرکت بکار برده است. ارسطو حالات نفس را فضیلت و رذیلت می‌داند که استحاله در آن‌ها راه ندارد و معتقد است فضیلت، نوعی کمال است زیرا وقتی که شیئی فضیلت خاص خود را کسب می کند ما آن‌را کامل می‌نامیم. چه تنها در این حالت است که شیء حالت طبیعی خود را داراست. مثلاً دایره کامل بهترین دایره ممکن است و رذیلت فقدان این حالت است. ارسطو فضیلت را کمال طبیعت یک شیء می‌داند و رذیلت را دوری از این کمال (لطفی تبریزی،1390: 308-306).

«هنری» در ارتباط با برانگیختن احساس مخاطب است «مهندسی» تبعیت از قانون صرفه‌جویی و با هدایت محاسبات به وحدت با قوانین جهان هستی می‌رسد. (گروتر،1386: 104).

«تخیل» اصطلاحی برای توصیف توانایی ذهن درانگاره آفرینی و یا توانایی ذهن در کامل سازی دریافتهای ناقص از چیزها و «واقعیت» قطب مخالف آن است (پاکباز،1389: 158و159).

«منزلت» به معنی قدر، اعتبار و ارزش در لغت نامه دهخدا آمده است. مفهوم منزلت در قالب جایگاه و پایگاه اجتماعی برای اولین بار توسط ماکس وبر، جامعه شناس آلمانی بکار گرفته شد. «او معتقد بود که اهمیت منزلت اجتماعی، برای دوام و ثبات قشربندی‌های اجتماعی، کمتر از اهمیت قدرت و ثروت نیست». (عضدانلو، 1384: 330). به‌عبارتی «جامعه شناسان این مفهوم را برای توصیف جایگاهی که افراد جامعه اشغال کرده‌اند و یا برای نقشی که آن‌ها در درام اجتماعی ایفا می‌کنند بکار می‌برند. کارکرد جایگاه اجتماعی مانند نشانی افراد است. این نشانی به ما می‌گوید که فرد در کجای جامعه قرار دارد». (عضدانلو، 1384: 149). «عدم منزلت»، نداشتن قدر و منزلت می‌باشد.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]

فهرست منابع

- ارسطو. (1390)، سماع طبیعی (فیزیک)، مترجم: محمد حسن لطفی تبریزی، نشر طرح نو، ایران: تهران.
- اسکارچیا، جیان روبرتو.(1384)، هنر صفوی، زند، قاجار، مترجم: یعقوب آژند، انتشارات مولی، ایران: تهران.
- افشار، ایرج(1374)، یادگارهای یزد، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ایران: تهران.
- پاکباز، رویین.(1389)، دایرةالمعارف هنر (نقاشی، پیکره‌سازی و هنر گرافیک)، فرهنگ معاصر، ایران: تهران.
- پاکباز، رویین.(1383)، نقاشی ایران از دیرباز تا امروز، انتشارات زرین و سیمین، ایران: تهران.
- پوپ، آرتور.(1384)، معماری ایران، مترجم: غلامحسین صدری افشار ، نشر اختران، ایران: تهران.
- تالبوت رایس، دیوید.(1375)، هنر اسلامی، مترجم: ماه ملک بهار ، انتشارات علمی و فرهنگی، ایران: تهران.
- حاجی قاسمی، کامبیز.(1386)، گنجنامه(خانه‌های یزد)، دانشگاه شهید بهشتی، ایران: تهران.
- دوندیس، دونیس ا.(1388). مبادی سواد بصری، مترجم: سعید آقایی، گنج هنر، ایران: تهران.
- رید، هربرت.(1386)، معنی هنر، مترجم: نجف دریابندری ، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ایران: تهران.
- سبحانی تبریزی، جعفر. (1375)، مدخل مسائل جدید در علم کلام، موسسه الامام الصادق(ع).
- سرتیپی‌پور، محسن. (1386)، بررسی تحلیلی مسکن روستایی در ایران، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- شریفی مهرجردی، علی‌اکبر.(1388)، مرمت تزیینات داخلی، «نقاشیها و گچبری‌های خانه لاری‌ها»، دانشگاه یزد، ایران: یزد.
- عضدانلو، حمید.(1384)، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، نشر نی، ایران: تهران.
- قلمسیاه، اکبر.(1373)، یزد در سفرنامه‌ها، مؤسسه انتشارات یزد، ایران: یزد.
- قنبری، امید.(1385)، غریزه گرافیکی، آخرین گفتگو با مرتضی ممیز، نشر آنا، ایران: تهران.
- کالینز، پیتر.(1375)، دگرگونی آرمان‌ها در معماری مدرن، مترجم: حسین حسن‌پور ، انتشارات قطره، ایران: تهران.
- گروتر، یورگ کورت. (1386)، زیبایی‌شناسی در معماری، مترجم جهانشاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ایران: تهران.
- مکی نژاد، مهدی.(1387)، تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزیینات معماری، انتشارات سمت، ایران: تهران.
- ویلم فلور، پیتر چلکووسکی، مریم اختیار.(1381)، نقاشی و نقاشان دوره قاجار، مترجم: دکتر یعقوب آژند، انتشارات ایل شاهسون بغدادی، ایران: تهران.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-11-11]